

УДК 378.016:373.3]: 379.8-057.847

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.8>

Ольга ГОНЧАРУК

доктор педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Воли 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025
ORCID: 0000-0001-8463-7401

Бібліографічний опис статті: Гончарук, О. (2021). Дозвіллева діяльність – важливий чинник формування гуманістичної спрямованості спілкування молодших школярів. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 45–49, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.8>

ДОЗВІЛЛЕВА ДІЯЛЬНІСТЬ – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена питанню гуманізації спілкування у процесі дозвіллевої діяльності. Здійснено теоретичне узагальнення змістової сутності понять «дозвілля», «дозвіллева діяльність», «гуманістично спрямоване спілкування».

Актуальність і неналежна розробленість проблеми, її значення для вдосконалення навчально-виховного процесу нової української школи та задоволення вимог сучасного суспільства зумовили вивчення теоретичних і практичних аспектів проблеми формування гуманістичної спрямованості як важливого чинника дозвіллевої діяльності, стану цієї проблеми у шкільній практиці. Охарактеризовано поняття «середовище». Це педагогічний простір, де найбільш рельєфно й оптимально реалізуються можливості гуманістично спрямованого спілкування школярів із допомогою коректного педагогічного керівництва на засадах взаємодії та співробітництва. Середовище дозвіллевої діяльності має ґрунтуватися на принципах природовідповідності, індивідуальності, духовності, враховувати регіональний аспект.

Акцентовано на забезпеченні суб'єктно – суб'єктивних стосунків у процесі дозвіллевої діяльності.

Визначено домінуючі принципи організації дозвіллевої діяльності, спрямованої на забезпечення гуманно спрямованого спілкування учнів.

Зроблені висновки. Накреслені перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: гуманістично спрямоване спілкування, молодший школяр, педагог, середовище, дозвіллева діяльність.

Olha HONCHARUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-8463-7401

To cite this article: Honcharuk, O. (2021). Leisure activity is an important factor in the formation of humanistic orientation of junior schoolchildren. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 45–49, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.8>

LEISURE ACTIVITY IS AN IMPORTANT FACTOR IN THE FORMATION OF HUMANISTIC ORIENTATION OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

The article is devoted to the issue of humanization of communication in the process of leisure activities. Theoretical generalization of the semantic essence of the concepts “leisure”, “leisure activity”, “humanistically oriented communication” is carried out.

The urgency and insufficient development of the problem, its importance for improving the educational process of the new Ukrainian school and meeting the requirements of modern society led to the study of theoretical and practical aspects of the problem of humanistic orientation as an important factor of leisure, the state of this problem in school practice. This is a pedagogical space, where the possibilities of humanistically oriented communication of schoolchildren with the help of correct pedagogical guidance on the basis of interaction and cooperation are realized in the most relief and optimally.

Emphasis is placed on providing subjective-subjective relationships in the process of leisure activities. The leisure environment should be based on the principles of naturalness of individuality, spirituality, take into account the regional aspect.

The dominant principles of the organization of leisure activities aimed at ensuring humanely oriented communication of students are determined.

Conclusions are made. Prospects for further research are outlined.

Key words: humanistic communication, junior schoolchild, teacher, environment, leisure activity.

Актуальність проблеми.

Провідним завданням сучасної освіти є всебічний розвиток людини як особистості, як найвищої цінності суспільства.

Пріоритети державної політики в галузі освіти України полягають у посиленні уваги до проблем гуманізації освітньо-виховного процесу. Оскільки діяльність, спілкування є основою розвитку молодших школярів, питання гуманізації спілкування набуває особливої актуальності.

Відомо, що ефективний розвиток особистості можливий лише у процесі активної діяльності. Діяльність учителя й учня постійно перебуває у взаємовпливі. Вона плідно відбувається на основі суб'єктно-суб'єктивних стосунків.

З огляду на вищезазначене аспект гуманістично спрямованого спілкування молодших школярів у дозвілєвій діяльності потребує активного дослідження. До того ж заявлена проблема в означеному напрямі маловивчена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У різних аспектах досліджено проблему спілкування: у руслі питання пізнавальної діяльності (А. Богуш, Н. Горбунова, М. Ільшченко), морального виховання (І. Бех, В. Білусова, О. Киричук), професійну підготовку педагога (І. Зязюн, В. Кан-Калик, У. Мельник, М. Семенюк). Частково теоретичні аспекти стосовно гуманістичного спрямованого спілкування молодших школярів висвітлені у працях Л. Артемової, О. Кравцевої, О. Кисельової, С. Литвиненко, В. Плактової, А. Сущенко, О. Корчиніва.

Однак досліджень у заявленому нами напрямі мало. Зауважимо, що є напрацювання стосовно змісту й особливостей дозвілєвої діяльності (В. Бочелюк, В. Бочелюк, О. Бойко, Є. Кунцевський, С. Пишун, І. Сидор, А. Денисенко, І. Петрова, Є. Дурманенко й інші), формування моральної культури молодших школярів у художньо-творчій дозвілєвій діяльності (В. Салко). Питання спілкування, його організації в дозвілєвій діяльності молодших школярів детально не вивчалось.

Мета дослідження – узагальнити теоретичні положення стосовно гуманістично спрямованого спілкування, акцентувати увагу на його можливостях в дозвілєвій діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для молодших школярів носіями суспільних цінностей та ідеалів виступають окремі люди –

батьки, учитель. У зв'язку із цією особливістю вікового етапу учнів початкової школи гуманістична спрямованість їхнього спілкування здійснюється досить складно і своєрідно. В умовах дозвілєвої діяльності цей процес ускладнюється особливими умовами. Це передусім відчуття особистістю свободи своїх внутрішніх сил, дій.

Відомо, що свобода є першою умовою для творчості. Власне це і повинно стати пріоритетним вектором організації діяльності та спілкування в дозвілєвій діяльності.

Викликає зацікавлення питання впливу дозвілєвої сфери на формування цінностей особистості, тобто аксіологічний контекст дозвілля. Передусім зупинимось на визначенні сутності понять «дозвілля», «дозвілєва діяльність».

Аналіз наукового фонду дозволяє резюмувати, що питання організації дозвілля має давню історію. Витоки його пов'язані з відомими працями філософів античності (Арістотель, Платон, Сенека, Сократ, Цицерон та інші).

Як слушно зазначає П. Денисенко, «споріднені поняття «вільний час», «дозвілля», «культура дозвілля», «індустрія дозвілля», «культурно-дозвілєва діяльність», «рекреація», «анімація», «розваги», «відпочинок», «хобі» історично зумовлені та відображають розуміння дозвілєвої сфери в контексті політичної, соціальної, економічної та культурної ситуації кожної країни» (Denysenko, 2013: 53).

Домінантним у визначенні змісту поняття «дозвілля» є зв'язок його з категорією «вільний час». Безперечно, кожна соціальна група має свої особливості його використання, зумовлені статусом і основними функціями конкретної групи у структурі суспільства (Tsiuliupa, 2004: 209).

Аналіз наукових праць дозволив А. Денисенку виділити головну ознаку, яка відрізняє час дозвілля від вільного часу, – це можливість вибору видів діяльності, виходячи із власних соціокультурних інтересів і духовно-моральних переваг (Denysenko, 2013: 53).

Узагальнені наукові категорії дозвілля, запропоновані А. Денисенко, дають змогу визначити аксіологічне спрямування дозвілєвої діяльності, тобто спрямування її на формування цінностей особистості, її духовне збагачення, самовираження, вдосконалення.

Зі змістовою характеристикою означеного поняття вчені пов'язують можливість виховання дітей, становлення й розвитку особистостей,

задоволення потреб у різноманітних контактах, духовного, фізичного, інтелектуального, художньо-творчого, естетичного розвитку, розкриття здібностей, підвищення культури особистості, зокрема і спілкування (С. Пішун, О. Бойко, В. Бочелюк, В. Бочелюк та інші) (Denysenko, 2013: 58–59).

На основі аналізу ідей, у яких відображенні філософські, психологічні, історико-педагогічні аспекти поняття «дозвіллева діяльність», ми визначаємо його як складне, багатофункціональне, інтегроване утворення. У контексті нашого дослідження правомірно розглядати дозвіллеву діяльність як коректно організовану діяльність молодших школярів у вільний від навчальних занять час, спрямовану на забезпечення активного гуманного спілкування, формування цінностей особистості. Водночас суттєвим акцентуємо: забезпечення взаємозв'язку учнів, батьків, учителів на засадах партнерства, взаємодії, поваги гідності дитини. Водночас дозвіллева діяльність – це невід'ємна складова частина позакласної діяльності, важлива підсистема цілісної системи освітньо-виховного процесу. Як засвідчує практика, суттєвим в організації дозвіллевой діяльності учнів є врахування особливостей середовища, його можливостей.

У психолого-педагогічних дослідженнях характеристик середовища вживаються означення: «освітнє», «виховне», «навчально-виховне», «вікового спілкування» (Є. Бондаревська, В. Мелешко, В. Слободчиков та інші).

В. Ясвин визначає середовище як комплекс природних і соціальних чинників, що прямо чи опосередковано, миттєво чи довготривало впливають на життя і діяльність людей, стверджує: «Чим більше і повніше особистість використовує можливості середовища, тим успішніше відбувається її вільний та активний саморозвиток» (Iasvyn, 2013: 366).

У ракурсі нашого дослідження найбільш прийнятною є комунікативно орієнтована модель середовища за Р. Рубцовим (Rubtsov, 2013: 66–85). Як форма співробітництва (комунікативна взаємодія), що створює особливі види спільності між учнями й педагогами, а також між самими учнями. Тобто в нашому аспекті – це середовище активного спілкування, взаємодії на засадах партнерства. Саме тут є змога створити атмосферу доброзичливості, спільного творчого пошуку, обміну думками. Водночас

педагог привчає школярів з повагою ставитися до думок товаришів, підхоплювати й розвивати висловлену думку, обстоювати своє твердження, співпереживати успіхам і невдачам ровесників в атмосфері позитивної емоційної атмосфери й розвитку інтересів, нахилів школярів.

З огляду на вищесказане зазначимо, що в нашому дослідженні середовище – це той педагогічний простір, де найбільш рельєфно й оптимально реалізуються можливості гуманістично спрямованого спілкування школярів із допомогою коректного педагогічного керівництва на засадах взаємодії та співробітництва.

Окрім того, середовище дозвіллевой діяльності має ґрунтуватися на принципах природовідповідності, індивідуальності, духовності, урахувати регіональний аспект.

Важливим відзначаємо і гармонію дизайну, відповідну архітектурно-естетичну організацію життєвої території освітнього закладу, його художнє оформлення, пристосованість середовища для реалізації особистістю своєї активності в різних видах діяльності (комунікативна, художньо-творча, трудова тощо).

Зазначимо, що суттєвим є забезпечення в середовищі належних умов для взаємодії партнерів.

За визначенням О. Кіліченко, «педагогічна взаємодія» (як вид соціальної взаємодії) є основним способом реалізації педагогічного процесу, що відображає взаємну активність та взаємозумовленість дій педагога й учнів, з обов'язковим виникненням зворотного зв'язку і самостійного взаємовпливу суб'єктів, що виявляється в самовихованні і самонавчанні (Kilichenko, 1997: 24).

Ми солідарні з автором у тому, що ефектом взаємодії, її внутрішніми сторонами є педагогічний вплив і співпраця (співробітництво) учителя й учнів. Педагогічна взаємодія опосередкована педагогічним спілкуванням.

На основі аналізу наукових джерел дослідники І. Мельник, М. Семенюк стверджують, що «співробітництво – найвищий рівень узгодженості позицій у діяльності. Саме спрямованість стосунків співробітництва найбільш ефективно сприяє розвитку учнів як суб'єктів діяльності і формуванню активності вихованців загалом, оскільки категорія «співробітництво» є складна єдність, а саме:

а) форм перспективного взаємозв'язку основного на взаєморозумінні, взаємопереживанні;

б) спосіб організації спільної діяльності, тобто «на рівнях», що передбачає прояв самостійності, активності, організованості;

в) форм взаємодії вчителя й учнів, коли праця ґрунтується на взаємопідтримці, тобто вмінні учнів працювати спільно як один з одним, так і з учителем за об'єднання зусиль та узгодженості дій» (Melnyk, Semeniuk, 2008: 50).

Власне співробітництво забезпечує реалізацію активно позитивного, гуманістичного стилю взаємин учнів та дорослих, який несумісний з авторитарним відчуженням між учнями і дорослими, перевагою прав у дорослих і обов'язків у школярів.

З-поміж наявних вигідно вирізняється своєю вираженістю міркування О. Козлюк щодо визначення «гуманістично спрямованого спілкування» як особливого виду спілкування, що базується на гуманізмі як моральній нормі і цінності, повазі, довірі, рівності та справедливості як принципу суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Як слушно зазначає дослідниця, «в означеному спілкуванні всі його учасники активні, рівноправні партнери, суб'єкти взаємодії, що дозволяє задовольнити їхню потребу в розумінні, співчутті та співпереживанні» (Kozliuk, 2008: 21).

Доведено, що активність – це діяльнісне ставлення особистості до навколишньої діяльності, її реакція (позитивна і негативна) на зовнішні обставини. Водночас активність є особистісним способом порівняти себе з іншими, визначення своєї позиції.

Безперечно, потреба у спілкуванні виникає у процесі життєдіяльності людини і є однією з важливих її потреб особистісного становлення. Отже, вона пов'язана із внутрішніми механізмами самопізнання, самовдосконалення та саморегуляції особистості й відповідно її задоволення, забезпечує гармонійне співіснування з іншими людьми, у соціумі.

Аналіз наукових джерел і практики (С. Литвиненко, В. Салко, В. Плахтій, Р. Павелків, О. Кисельова, О. Трифопова) дозволяє узагальнити, що гуманістично спрямоване спілкування під час дозвілєвої діяльності – це цілеспрямований процес взаємозв'язку партнерів (учні, педагоги), зорієнтований на конструктивну спільну діяльність. Основою тут виступають: взаємний інтерес, взаєморозуміння, взаємопідтримка, емоційне переживання задоволення від спільного результату діяльності та спілкування.

Осмислення наукового фонду досліджуваної проблеми засвідчує, що змістова сутність озна-

ченого процесу реалізується в таких функціях: пізнання особистості (знання інтересів, уподобань кожного), співпереживання, виховній (формування взаємин) та соціальній (набуття соціального досвіду спілкування).

Вищезазначені функції передбачають забезпечення формування знань правил етикету у спілкуванні, оцінних умінь та суджень, запобігання конфліктним ситуаціям, умінь встановити контакт, підтримувати бесіду з допомогою інших, толерантності у спілкуванні, комунікабельності, уміння враховувати емоційний стан партнерів, виражати емпатію, прагнення гуманізувати процес спілкування.

Панівними принципами організації дозвілєвої діяльності в руслі нашого дослідження ми виділили:

- демократизацію;
- гуманістичну спрямованість;
- добровільність;
- пріоритет ігрової діяльності;
- урахування вікових індивідуально-психологічних особистостей молодших школярів;
- оптимальну організацію діяльності;
- максимальну активізацію учнів у процесі діяльності;
- наступність, послідовність, систематичність.

Суттєвим відзначимо також комплексне розв'язання завдань гуманістично спрямованого спілкування в різних видах діяльності.

Акцентуємо: у забезпеченні гуманістично спрямованого спілкування в дозвілєвій діяльності молодшого школяра суттєву роль відіграє педагог, його вміння, педагогічна культура, ерудиція, професіоналізм. Однак це вимагає окремого дослідження.

Висновки. Дозвілєва діяльність молодших школярів, її різновиди, різноваріантні форми та методи організації є, безумовно, вагомим освітнім простором для гуманістично спрямованого спілкування учнів.

Урахування особливостей розвитку школярів означеної вікової категорії, обґрунтованих провідних педагогічних принципів забезпечить ефективність означеного процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Перспективи подальших досліджень виокремленого нами аспекту ми вбачаємо у вивченні організаційно-керівної ролі педагога, узагальненні досвіду проведення дозвілля молодших школярів, єдності сім'ї та школи в організації дозвілєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Денисенко А. Генеза тематичного тезаурусу феномену дозвілля. *Науковий вісник кримського гуманітарного університету*. Ялта, 2013. С. 51–62.
2. Цюлюпа С. Педагогічні умови формування культури вільного часу студентів : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06. Київ, 2004. 209 с.
3. Ясвин В. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва : Смысл, 2001. 366 с.
4. Рубцов В. Коммуникативно-ориентированные образовательные среды. Психология проектирования. Москва, 1996. С. 66–85.
5. Кіліченко О. Підготовка майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 1997. 24 с.
6. Мельник І., Семенюк М. Організаційно-керівна діяльність вчителя початкових класів. Луцьк, 2008. 141 с.
7. Козлюк О. Педагогічні умови формування гуманістичної спрямованості спілкування старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2008. 21 с.
8. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Київ, 1987. 543 с.
9. Головешкіна Т. Сучасні форми організації дозвілля в позаурочний час: інформаційні матеріали. 2014.
10. Крупський Я., Михалевич В. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій. Вінниця : ВНТУ, 2010. С. 65.

REFERENCES:

1. Denysenko A.O. (2013) Heneza tematychnoho tezaurusu fenomenu dozvillia. [The genesis of the thematic thesaurus of the phenomenon of leisure.] *Naukovyi visnyk krymskoho humanitarnoho universytetu*. Yalta, s. 51–62. (in Ukrainian).
2. Tsiuliupa S.D. (2004) Pedahohichni umovy formuvannia kultury vilnoho chasu studentiv [Pedagogical conditions of formation of students' free time culture]. *dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.06. – teoriia, metodyka i orhanizatsiia kulturno – prosvitnytskoi diialnosti*. K., 209 s. (in Ukrainian).
3. Iasvyn V.A. (2001) Obrazovatelnaia sreda: ot modelirovaniia k proektyrovaanyiu [Educational environment: from modeling to design]. M. 366 s. (in Russian).
4. Rubtsov V.V. (1996) Kommunykatyvno-oryentyro-proektyrovaniia [Communication-orientation-design] (Sb. statei pod rod. V.V. Rubtsova). M., S. 66–85. (in Russian).
5. Kilichenko O.I. (1997) Pidhotovka maibutnoho vchytelia do pedahohichnoi vzaiemodii z uchniamy molodshoho shkilnoho viku. [Preparation of the future teacher for pedagogical interaction with pupils of primary school age]. *Avtoref. kand. ped. nauk. 13.00.04. – Oksana Ivanivna Kilichenko*. K., 24 s. (in Ukrainian)
6. Melnyk I.M., Semeniuk M.P. (2008) Orhanizatsiino-kerivna diialnist vchytelia pochatkovykh klasiv.[Organizational-managerial activities of primary school teachers]. Lutsk. Druk PP Ivaniuk V.P. 141 s. (in Ukrainian).
7. Kozliuk O.A. (2008) Pedahohichni umovy formuvannia humanistychnoi spriamovanosti spilkuvannia starshykh doshkilnykiv. [Pedagogical conditions of formation of humanistic orientation of communication of senior preschoolers]. *Avtoref. kand. ped. nauk. 13.00.08. Olha Andriivna Kozliuk*. Odesa. 21 s. (in Ukrainian).
8. Sukhomlynskyi V.O. (1987) Sertse viddaiu ditiam. [I give my heart to children] K. 543 s. (in Ukrainian).
9. Suchasni formy orhanizatsii dozvillia v porzaurochnyi chas / informatsiini materialy (2014) [Modern forms of organization and leisure time] *uporiadnyk T. Holoveshkina* (in Ukrainian).
10. Tlumachnyi slovnyk z informatsiino-pedahohichnykh tekhnolohii o (2010) [An interpretation dictionary from information and pedagogical technologies] *Ya.V. Krupskiy, V.M. Mykhalevych, Vinnytsia, VNTU*, 65 s. (in Ukrainian).